

En nordjysk kvindegrav fra omkring 400 e. Kr.

Af H. Brinch Madsen

Ved pløjning i foråret 1972 stødte gårdejer Niels Guldager, Lille Bjerggård, Sønderholm sogn på en samling store sten. Fundet blev anmeldt til Aalborg Historiske Museum, som - ved Oscar Marseen - foretog en besigtigelse af stedet. Ved afrensning af overjorden omkring stenene fremkom omridset af en 2,10 m lang og 1,10 m bred nedgravning i kalkundergrunden. Et snit på langs af nedgravningen afslørede, at det drejede sig om en ca. 1 m dyb grav indeholdende et meget velbevaret skelet. Da Oscar Marseen på dette tidspunkt kunne se, at der var tale om en meget rigt udstyret grav, besluttede han at tage hele graven op i en blok for senere at udgrave den på Aalborg Historiske Museum. Dette arbejde blev overdraget denne artikels forfatter.

Da graven var anlagt i den naturlige kalkundergrund, som var meget kompakt, kunne vi med en gravemaskine grave en bred grøft uden om graven, så denne tilsidst stod som en hvid sarkofag midt i hullet. Uden om den ca. 60 cm høje sarkofag tømrede vi en solid trækasse. Med en motorsav blev der skåret en 40 cm bred fure ind i kridten langs med kassens bund. Når motorsaven var færdig med at skære et spor, blev der skudt en jernplade ind i sporet. Medens jernpladerne forhindrede den overliggende kridt i at synke ned, kunne vi med specielt fremstillede redskaber grave frit under jernpladerne til en tyk bræddebund, som blev skruet fast til kassens sider. Kassen blev tilsidst understøttet af to svære planker, der blev krydsforbundet med to tilsvarende planker oven på

kassen for at fordele vægten. Kassen kunne nu løftes op på ladet af en lastbil og køres ind til Aalborg Historiske Museum, hvor den endelige udgravning skulle foregå, mens publikum kunne følge arbejdets gang. Inden kassen blev afleveret, blev den vejret - 3,5 ton. (fig. 1)

Det skulle vise sig at være en korrekt disposition af Oscar Marseen at beslutte sig for at tage graven hjem på museet. Publikummæssigt blev det en kæmpesucces. I de 3 dage udgravningen varede, blev den besøgt af over 5 tusinde interesserede og spørgelystne tilskuere. Desuden kunne vi i ro og mag - uden hensyntagen til dårligt vejr og dårlige belysningsforhold - grave skelettet og gravgaverne frem og konservere oldsagerne på stedet.

Til optagning af kassen og udgravning på Aalborg Historiske Museum havde jeg hjælp af stud.mag. Jens Nielsen, tandtekniker Bent Jensen, museumsbetjent Gunnar Pedersen og stud.mag. Anne Sommer Larsen, som jeg alle takker for hjælpen.

Graven lå på nordsiden af den naturlige banke, hvorpå den berømte langdyse »Troldkirken« ligger (note 1). Den var orienteret øst-vest, 2,10 m lang, 1,10 m bred og 1 m dyb. Den var anlagt i den naturlige kridtundergrund, og det opgravede kridt var fyldt tilbage i graven efter at den døde var lagt til hvile. Tæt op mod gravens sydside, men kun gravet ca. 10 cm ned i kridten, lå endnu en grav, som desværre var plyndret, kun benene af en ca. 1,90 m lang person og en knækket jernkniv var tilbage (fig. 2). Over ben-

Fig. 1. Kassen på vej op på lastbilen.

partiet lå de store sten, som gårdejer Niels Guldager var stødt på ved sin forårspløjning.

I den grav, som blev udgravet på Aalborg Historiske Museum, lå skelettet af en ca. 1,80 m lang kvinde af langskallet type. Uden at komme ind på anatomiske træk skal jeg dog anføre, at hendes fire fortænder i overmundten var unormalt meget nedslidte. Den døde var gravlagt i sovestilling med hovedet mod vest og med ryggen vendt mod nord (fig. 3).

Lige bag kraniet lå et hankekar (fig. 4) Det er 12 cm høj og randediameteren er 13,5 cm. Halsen er 6,5 cm høj og konkav. Halsen går over i en lille markeret skulder, som fortsætter over i en konveks bug. Karret er forsynet med en 3,5 cm bred båndformet hank, som udspringer øverst på bugen og går ind igen ca. midt

på halsen. Hanken er dekoreret med 4 parallelle furer. På bugens øverste del, helt oppe ved skulderen, er karret dekoreret med vinkelstillede furer, arrangeret i bundter på 3 eller 6 furer. I vinklerne mellem bundterne er der udfyldt med firkantede indprikninger.

Under skelettets venstre overarm (se fig. 3) lå en 4,3 cm lang bronzefibel af Haraldstедtype (fig. 5.a). Fiblens bøjle er båndformet og dens øverste ende er bøjet nedad og rundt og danner på denne måde et rørformet leje for spiralakselen. Ved spiralakselens ender er der klemmt en profileret bronzeknop fast omkring jernakselen. Spiralen har 4 vindinger. Fiblens fod spidser til fremefter og er facetteret. Nåleholderen er en firkantet ramme, hvis forreste kant står vinkelret på foden ved fodens spids og den bageste kant vinkelret på foden, hvor denne går over i bøjlen. Bøjlen er ornamenteret med to rækker af kommalignende indstemplinger, som er indslået vinkelret på bøjlelængderetning. Ved bøjlelængdens øverste ende og lige hvor bøjlen går over i foden er indfilet et rille-kel-motiv. Dette motiv gentages på foden, dels hvor den går over i bøjlen og dels ved spidsen.

På skelettets højre skulder, delvis dækket af kraniet, lå en 8 cm lang korsformet fibel af bronze (fig. 5.c). Fiblens hovedplade har samme bredde som bøjlen. Under hovedpladen og vinkelret på denne er der en smal plade. Gennem et hul i denne plade er spiralakselen fæstnet til fiblen. Spiralen har 6 vindinger. Ved begge ender af spiralakselen er der klemmt en profileret bronzeknop fast omkring jernakselen. Den tredje knop er støbt sammen med hovedpladen. Bøjlen er facetteret. De to side-facetter er hulslebne og midt i den midterste facet er der filet en kel. Foden er også facetteret. Nåleholderen er anbragt midt på fodens underside og udgør ca. 2/3 af fodens længde. Hovedpladen er dekoreret med et indfilet kryds. Langs bøjlelængdens sider er indfilet en række

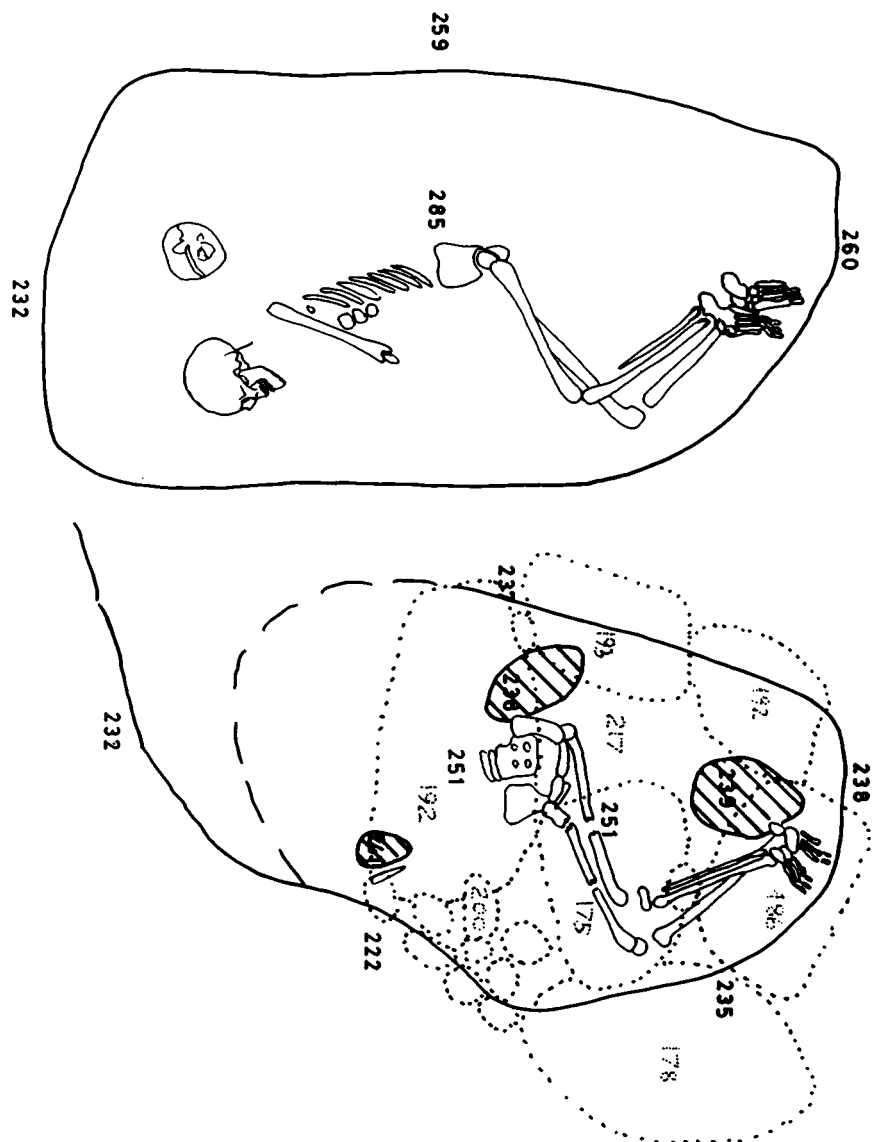

Fig. 2. Udgravningsplan. Tegnet af Jan Sloth-Carlsen. 1:20.

Fig. 3. Tegning af graven. Tegnet af Orla Svensen efter farvefotos.

indhak. Ved bøjlels overgang til hovedplade og overgang til fod er rille-kel-motivet indfilet. Dette motiv er gentaget på foden. Et ved fodens overgang til bøjlen og et næsten helt fremme ved fodens spids. På fodens midterste facet er indfilet 10 indhak, skiftevis et bredt og et smalt. Foran denne række af indhak er der et trapetzformet plan dekoreret med et kryds. Endelig er fodens afslutning dekoreret med skråstilte streger. Fiblen er støbt, men fodens og bøjlels facetter er efterfilet og -slebet. På fodens sidefacetter har slibningen trukket en lang ridse. Indhakkene,

rille-kel-motiverne og krydsene er alle filet ind i fiblen, efter at den var blevet støbt. Under et mikroskop kan man se, at indhakkene på foden er frembragt på den måde, at kanten, som vender mod fodens spids, er filet først og dernæst kanten, som vender bort fra spidsen. Denne lille tekniske detalje lader sig også iagttage på det tilsvarende motiv på Nydamfiblen.

Midt på skelettet, delvis dækket af venstre underarm, lå en 7,4 cm lang Nydamfibel af bronze (fig. 5.b). Bøjlels øverste del går over i en tap, som står vinkelret på denne. I tappen er der et hul, hvorigennem spiralakselen er fæstnet til fiblen. Spira-

len har 4 vindinger. Om spiralakselens ender er der fastknebet en profileret knop. Den bageste knop er klemmt fast om tappens yderste ende. Bøjlen og foden er facetterede. Nåleholderen er en »fra siden omslået nåleholder«. Bøjlen er ornamenteret med 2 rækker af indslagne halvbuer og rille-kel-motivet er gentaget to gange, dels ved overgangen til tappen og dels ved overgangen til foden. Foden er dekoreret med et rillekel-motiv ved overgangen til bøjlen og et ved fodens spids. På fodens midterste facet er der indfilet 5 brede og 5 smalle furer, ganske på samme måde, som på den korsformede fibel. På fodens sidefacetter anes også ridser fra efterslibningen.

Under Haraldstedfiblen lå et 2x1 cm stort stykke ligesidet kipper-vævet tekstil, som er blevet bevaret af kobbersalte fra fiblen.

På henholdsvis højre og venstre nøgleben lå en 7 cm lang bronzesnål med øje. I øjet er der anbragt en lille bronzering. Den ene snål er defekt idet øjepartiet er knækket. (fig. 6).

Omkring halsen, med perler under halshvirvlerne, og ned langs med skelettets højre side lå 170 perler af rav, glas, glasfluss og bronze (fig. 3). På fig. 7 er der forsøgt at give en rekonstruktion af perlekæden og dens ophæng (note 2).

Gravens datering

Den mindste af fiblerne - Haraldstedfiblen fig. 5.a - knytter sig til en gruppe fibler, som H. Norling-Christensen udskilte i 1956 i forbindelse med publiceringen af Haraldstedgravpladsen (note 3). Det er små bronzefibler, som er karakteriseret ved at have armbrøstkonstruktion, hvor spiralakselen hviler i et rørformet leje, der er dannet ved at bøjleens øverste ende er bøjet nedad og rundt. De har en meget smal fæl. som spidser til fremefter. Nåleholderen er en

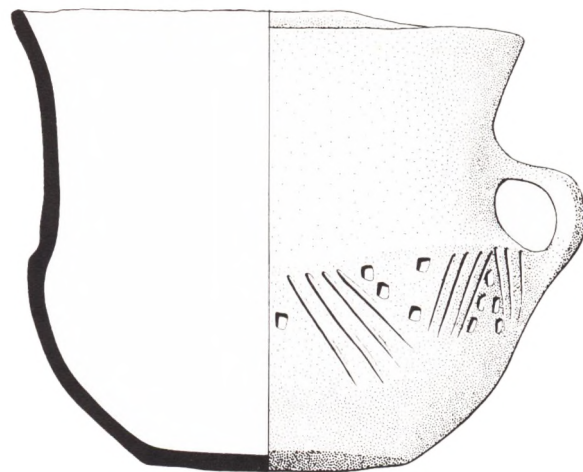

Fig. 4. Lerkarret. Tegnet af Orla Svendsen. 1:2.

firkantet plade, hvis forreste kant danner en ret vinkel ved fodens spids.

H. Norling-Christensen daterer denne fibel-type til tiden omkring 400 e. Kr. (note 4). Imod denne tidlige datering går E. Nordahl (note 5). På baggrund af et fund fra Västergötland, Sverige, hvor der er fundet en Haraldstedfibel sammen med en ringfibel og en sen variant af den korsformede fibel, hævder hun, at Haraldstedfiblen ikke kan begrænses til 350-400 e. Kr., men at den har holdt sig til hen imod 600 e. Kr.. En gennemgang af danske daterbare fund viser, at Haraldstedfiblerne her i landet optræder både i 2. halvdel af 4. årh. og i det 5. årh.

Den korsformede fibel fig. 5.c er en tidlig udgave af en fibeltype, som var meget yndet i 5. og 6. årh. e. Kr.. Typen defineres af H. Schetelig i 1906 »som et spænde, hvis øverste del består af en firkantet flad plade, hvis ene side sidder på bøjlen og på de andre 3 sider en støbt knop. Dette korsformede parti, som har

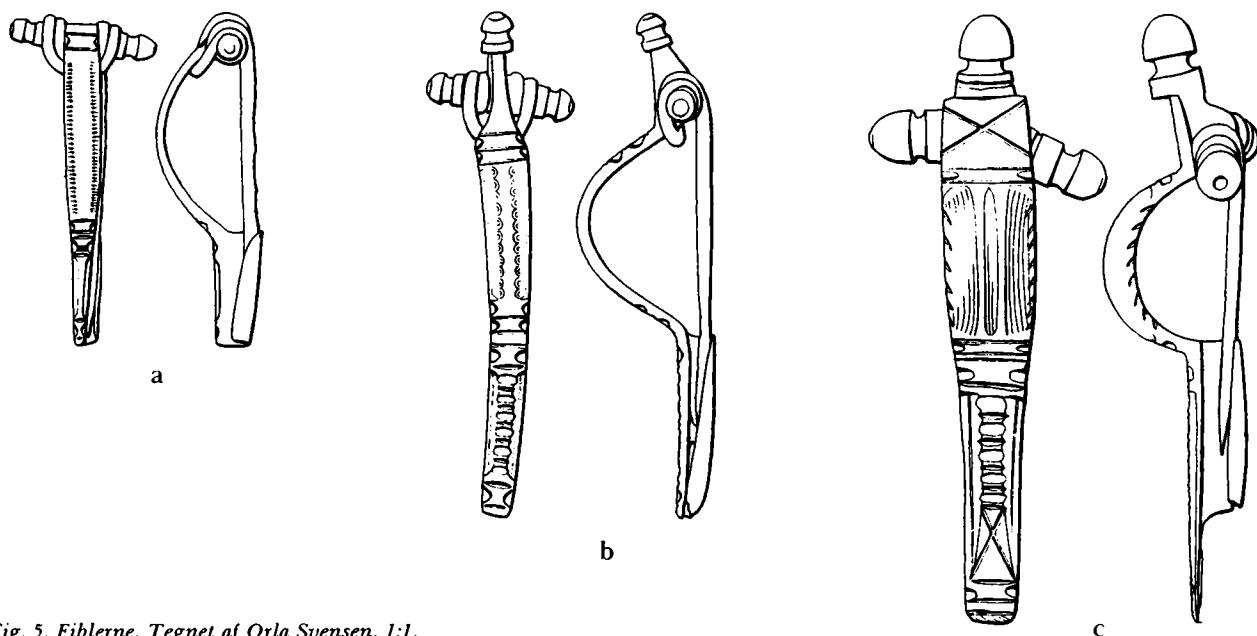

Fig. 5. Fiblerne. Tegnet af Orla Svensen. 1:1.

givet typen navn, bevares gennem de mange forskellige udviklingsstadier» (note 6).

H. Schetelig daterer de tidligere korsformede spænder til tiden 350-400 e. Kr. (note 7) Senere forskere (note 8) mener dog, at de korsformede fibler først optræder efter 400 e. Kr. De lidt over 100 korsformede fibler, som kendes fra Danmark, er for det meste enten enkeltfund eller stammer fra usikre ikke særligt oplysende fund. I de få tilfælde de er fundet i sikre daterbare grave, er det altid sammen med oldsager, som kan dateres til efter 400 e. Kr.

Allerede i 1906 opfattede H. Schetelig Nydamfiblen som prototype for den korsformede fibel. Denne opfattelse er senere blevet understøttet af andre forskere (note 9), selvom ikke alle har holdt sig til H. Schetelig's klare definition af Nydamfiblen, som »en fibel med tre knopper, hvor den midterste knop ikke er anbragt direkte på bøjlens, men adskilt fra denne

ved en smal plade, der står vinkelret på bøjlens; midt i denne plade er spiralakselen anbragt. Spiralakselen kan ses udækket mellem bøjle og knop« (note 10). Der er enighed blandt alle forskere om at datere Nydamfiblen til 4. årh. og især 2. halvdel af 4. årh. e. Kr.

Af 146 kendte Nydamfibler (note 11) er kun 42 så velbevarede, at de kan bruges til en typologisering. Med overholdelse af M. Malmers 1. kontinuitetskriterium (note 12) viser de en udvikling fra fibler med båndformet bøjle og fod til fibler med facetteret bøjle og fod og med rille-kele-motivet anbragt ved fodens spids, frem til fibler med tagformet bøjle og facetteret fod med rille-kele-motiv ved fodens spids (de såkaldte Dorchesterfibler (note 13)) (note 14).

Vigtig for den absolutte datering af Nydamfiblen er fundkombinationer i Nordtyskland med et remende-beslag, som bærer det lidt besværlige navn »Rechtel-bische imitationen aus den amphoraförmigen Rie-

menzungen« (note 15). 3 gange er Nydamfibler fundet sammen med sådanne imiterede amfora-liggende remendebeslag. I alle 3 tiltælde drejer det sig om urnegrave. To er fra Pritzier, Westmecklenburg - grav 329 og grav 1395 - og den tredje er fra Perdöhl, Westmecklenburg - grav 382 (note 16).

Nydamfiblerne fra Pritzier hører til den typologisk tidligste type og fiblen fra Perdöhl hører til den mellemste type.

Vender vi os til forbillederne for remendebeslagene, får vi en god mulighed for absolut datering af Nydamfiblen. Det amforaformede remendebeslag er nemlig en type med meget kort levetid. Den kan dateres til 2. halvdel af 4. årh. e. Kr. Dateringen bygger på 11 møntdaterede grave (note 17), hvor den tidligste mønt er slået mellem 337-341 (Constans) og den yngste er slået mellem 367-383 (Gratian).

Da de imiterede amforaformede remendebeslag fra Nordtyskland - som jo må være yngre end den/de ældste daterede ægte amforaformede remendebeslag - to gange er fundet sammen med den typologisk tidligste Nydamfiblen, mener jeg, at Nydamfiblen tidligst kan dateres til ca. 340 e. Kr.

Sønderholm-graven er interessant ved, at det er første gang, at en Nydamfiblen er fundet sammen med en korsformet fibel. Nu kunne man tro, at det drejede sig om en gravlæggelse, hvor den døde havde fået et allerede for hende gammelt smykke (Nydamfiblen) med i graven. Af flere årsager mener jeg dog ikke, at det er tilfældet, tværtimod er der stor sandsynlighed for, at de er fremstillet nogenlunde samtidigt.

For det første hører Nydamfiblen fra Sønderholm-graven til den mellemste type af Nydamfibler og den korsformede fibel hører til de tidligste korsformede fibler, så typologisk er der ikke langt imellem de to (andre tidlige korsformede fibler viser forøvrigt, at de korsformede fibler har udviklet sig fra både den

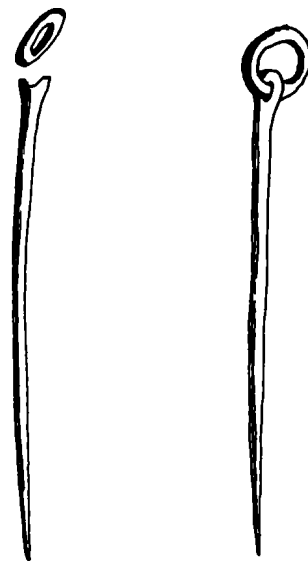

Fig. 6. Bronzenålene. Tegnet af Jan Sloth-Carlsen. 1:1.

mellemste type og den sene type). For det andet finder jeg, at ligheden mellem ornamentikken og dens tekniske udførelse på de to fiblers fødder er så stor, at de må være samtidige. Den korsformede fibel fra Sønderholm-graven bliver således den tidligste sikkert daterede danske korsformede fibel.

Desværre kan den korsformede fibels begyndelse ikke absolut dateres med så stor nøjagtighed, som det kan gøres for Nydamfiblen. Men da Nydamfiblen tidligst kan dateres til ca. 340 e. Kr. og den gennemløber en udvikling inden den afløses af den korsformede fibel, vil jeg mene, at sidstnævnte fibel opstår omkring 400 e. Kr. (note 18)

Sønderholm-graven kan således fibeldateres (note 19) til omkring 400 e. Kr.

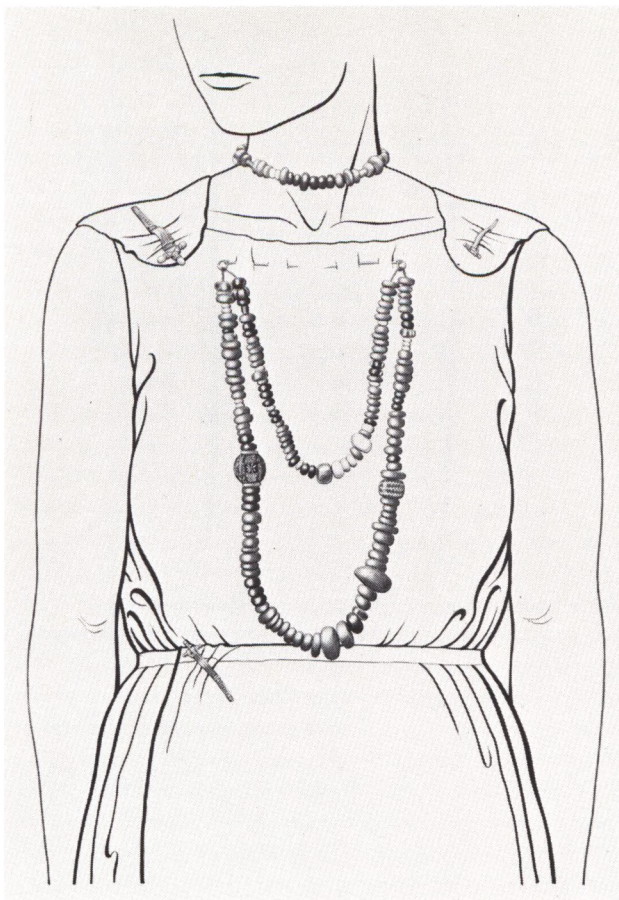

Fig. 7. Rekonstruktion af kædeophængt. Tegnet af Orla Svensen.

Noter.

1. Aalborg Historiske Museum journal nr. 377, Jordfæstegrav, Lille Bjerggaard, Sønderholm sogn, Hornum hrd. Ålborg amt.
2. Den anvendte dragt er en kopiering af Lønne-pigens dragt. Se Jørgen Nordquist og Dorthe Ørnsnes: Pige i blåt, Skalk 1971, nr. 3.
3. H. Norling-Christensen 1956: Haraldstedgravpladsen og Ældre Germansk Jernalder i Danmark. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1956.
4. H. Norling-Christensen 1956, side 47.
5. E. Nordahl 1959: Svenska fibulor av haraldstedform. Tor 1959.
6. H. Schetelig 1906: The Cruciform brooches of Norway. Bergens museums Aarbok 1906, side 7.
7. H. Schetelig 1906, side 152.
8. N. Åberg: Den historiske relationen mellan senromersk tid och nordisk folkvandringstid. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar 1956.
A. Genrich 1953: Die Entwicklung der kreuzförmigen Fibel Beiderseits der Niederelbe und ihre Ausbreitung in Norddeutschland. Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte 1953.
E. Schuldt 1955: Die kreuzförmigen Fibeln in Mecklenburg. Jahrbuch für Bodendenkmalpflege in Mecklenburg, 1955.
U. Lund Hansen 1969: Kvamløsefundet - En analyse af Sösdalastilen og dens forudsætninger. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1969.
9. Se note 8.
10. H. Schetelig 1906, side 16.
11. Heri er medregnet de fibler, som A. Genrich 1953 og E. Schuldt 1955 kalder for Dorchesterfibler eller kreuzförmige Fibeln ohne Kopfplatte).
12. M. P. Malmer 1963: Metodproblem inom järnålderns konsthistoria. Acta Archaeologica Lundensia 1963, side 27.
13. A. Genrich 1953
14. Denne udviklingstendens er understøttet af flere konstante elementer end de her nævnte.
15. H. W. Böhme 1974: Germanische Grabfunde des 4. bis 5. Jahrhunderts zwischen untere Elbe und Loire 1974, karte 18.
16. E. Schuldt 1955 og E. Schuldt 1955a: Pritzler. Ein Urnenfriedhof der späten römischen Kaiserzeit in Mecklenburg, 1955.
17. E. Keller 1971: Die spätrömischen Grabfunde i Südbayern. 1971 side 45.
18. Denne datering er N. Åberg 1956, A. Genrich 1953 og E. Schuldt 1955 også kommet til på grundlag af andre sammenligninger.
19. Gravens andre oldsager er ikke behandlet, da sammenligningsmateriale har været for svært tilgængeligt.